

A photograph of two men in a discussion. One man is seated on the left, wearing glasses and a light-colored shirt, holding a glass. The other man is standing on the right, wearing a striped shirt, also holding a glass. They appear to be in a meeting or a formal discussion. The background is a plain, light-colored wall.

TIETEENALAT DIALOGISSA

Suomen Akatemian Yhteiskuntatieteen filosofian huippuyksikön järjestämällä tieteidenvälisen keskustelun foorumilla pohdittiin 12.9.2016 erilaisia tunnekäsitteiden merkityksiä, emootioiden ja affektien ominaispiirteitä sekä niiden tutkimuksen menetelmiä, erityisesti tekstipohjaisen tunteiden välittymisen tutkimuksen haasteita. Seuraavat lyhyet artikkelit perustuvat tässä tilaisuudessa pidettyihin puheenvuoroihin.

AFFEKTIIVINEN KÄÄNNE

YKSI VAI MONIA? KÄSITTEELLISIÄ JA METODOLOGISIA POHDINTOJA

MIKKO SALMELA

Kiinnostus emootioiden ja affektien tutkimukseen on lisääntynyt huomattavasti niin humanistisissa, yhteiskunnallisissa kuin käyttäytymistieteissä viime vuosikymmeninä. Tähän muutokseen on kyseisillä tieteenaloilla tullut tavaksi viitata ”affektiivisena” tai ”emotionaalisenä” käänteenä. Affektiivinen tai emotionaalinen käänne ei kuitenkaan ole käsitteellisesti, teoreettisesti ja metodologisesti yhtenäinen ilmiö. Sen sijaan se koostuu useista osin päällekkäisistä ja samanlaisista mutta myös osittain itsenäisistä ”kään-teistä” eri tieteenaloilla ja jopa niiden sisällä.

Nykyisyydestä katsoen on outoa, että joskus oli aika, jolloin affekteja ja emootioita pidettiin tois-sijaisina tai merkityksettöminä akateemisen tutki-muksen kohteina, ja että tuosta ajasta on vain run-saat puoli vuosisataa, monilla tieteenaloilla vielä vähemmän aikaa. Jotta voimme ymmärtää erilaisia affektiivisia ja emotionaalista kään-teitä, meidän on luotava suppea katsaus näihin kään-teisiin. Mutta vielä sitäkin ennen on avattava tunnekäsitteiden problematiikkaa suomen kielellä.

Tunteita koskevaa tieteellistä keskustelua suomen kielellä vaikeuttaa suomen kielen ero suhteessa tieteen valtakieleen englantiin. Siinä missä englanniksi voidaan mielekkäästi erottaa toisistaan käsitteet *affect*, *emotion* ja *feeling*, suomessa ei ole vastinetta käsitteelle ”affect”, joten niihin viitataan lainasanalla *affekti*. ”Tunteen” käsitettä käytetään sen sijaan molemmissa jälkimmäisissä merkityksissä, puhuttaessa esimerkiksi ilon tai nälän tunteista. Näistä kuitenkin vain ilo on varsinainen

tunne, kun taas nälkä on kehollinen aistimus tai tuntemus. Siksi tieteessä on ryhdytty puhumaan *emootioista* ”emotion”-käsitteen merkityksessä. Vastaavasti olen ehdottanut englannin ”feeling”-termin kääntämistä *tuntemukseksi*. Näin monien emootioteorioiden näkemys, jonka mukaan ”emotions involve feelings” voidaan suomentaa ymmärrettävään muotoon ”tunteisiin sisältyy tuntemuksia” siinä missä ”emootioihin sisältyy tunteita” kuulostaisi tautologiselta. Noudatan tätä käsitteellistä erottelua tässä johdantoartikkelissa.

Emotionaalinen käänne on varhaisempi kuin affektiivinen. Filosofian ja psykologian emotionaalinen käänne ajoittuu kognitivismiin nousuun 1960-luvulla. Kognitivistinen lähestymistapa on yhtä vanha kuin filosofia itse, sillä sitä kannattivat jo Aristoteles ja stoalaiset. Uuden sysäyksen kognitivismi sai tavallisen kielen filosofiasta (Errol Bedford, Anthony Kenny, Irving Thalberg). Se oli kiinnostunut käsitteistä, joilla kuvailemme emotionaalisia ilmiöitä. Samaan aikaan psykologit Magda Arnold ja Richard Lazarus esittivät teorioita, joissa arvioinneille (engl. *appraisals*) annettiin keskeinen rooli emootioiden viriämisessä ja sisällössä, vaikka emootioihin nähtiin kuuluvan muitakin ainesosia, kuten fysiologisia muutoksia, ilmeitä ja eleitä, toimintatapumuksia sekä tuntemuksia. Kognitiivinen näkemys sai tukea myös Stanley Schacterin ja Jerome Singerin tutkimuksista, joiden pohjalta he esittävät emootioiden olevan yleisen fysiologisen kiihtymyksen kognitiivisia tulkintoja. Toisaalta psykologiassa oli samaan aikaan vastakkainen suuntaus, joka korosti affektien

biologista sisäsyntyisyyttä: Silvan Tomkinsin psykobiologia. Sen mukaan meillä on yhdeksän sisäsyntyistä affektia, joista kullakin on niille ominaiset hermostolliset, keholliset ja käyttäytymiseen liittyvät vasteet, kasvonilmeet mukaan lukien.

Kaikki kolme lähestymistapaa – arviointiteoria (esim. Nico Frijda, Klaus Scherer, Phoebe Ellsworth, Agnes Moors), psykologinen konstruktio-nismi (esim. James Russell, Lisa Feldman Barrett) ja perustunneteoriat (Paul Ekman, Carroll Izard, Robert Levenson) – ovat elinvoimaisia ja vaikutusvaltaisia emootioiden nykyisessä psykologi-sessa tutkimuksessa. Neurotieteellisiä löydöksiä emootioiden toteutumisesta aivoissa käytetään yleensä tukemaan perustunteiden teoriaa (esim. Jaak Panksepp, Joseph LeDoux, Antonio Damasio). Sekä arviointiteorioiden että psykologisen konstruktio-nismin kannattajat ovat kuitenkin hiljattain väittäneet löytäneensä neurotieteellistä tukea kannoilleen. Filosofissa William Jamesin epäkognitiivisesta emootioteoriasta ammentavat näkemykset (esim. Paul Griffiths, Jesse Prinz) ovat haastaneet kognitivistisen paradigman, ja havainnosta on noussut uusi suosittu malli emootioissa yhdistyvän intentionaalisuuden ja affektiivisuuden ymmärrykselle (Robert Roberts, Peter Goldie, Christine Tappolet, Sabine Döring, Jan Slaby). Toinen tuore haaste kognitivismille on noussut enaktiivisista, joka näkee emootiot kehollisina, uppou-tuneina ja toimintaan suuntautuneina toiminnan mahdollisuuksien edustuksina (Rebekka Hufendiek) tai dynaamisina vasteina, jotka ovat organis-min ja sen ympäristön välisen suhteen merkitysten edustuksia (Giovanna Colombetti).

Sosiologit, sosiaalipsykologit ja historioitsijat kuuluvat myös alkuperäisesti emotionaalisen käänteen piiriin. Sosiologiassa tämä käänne tapahtui 1970-luvun lopulla ja keskustelu käynnistyi siitä, missä määrin emootiot ovat sosiokulttuurisia tuotteita. Sosiaalisen konstruktio-nismin (esim. James Averill, Steven Gordon, Rom Harré) ja symbolisen interaktionismin kannattajat (esim. Arlie Hochschild, Susan Shott) tarkastelivat emootioita ensisijaisesti ajallisesti ja paikallisesti vaihtelevista tilanteiden määritelmästä, tunnekäsitteistöistä ja emootioita koskevasta uskomuksista riippuvina. Sen sijaan ”positivistit” (Theodore Kemper, Thomas Scheff) näkivät emootiot psykologian perus-

tunneteorioiden tavoin muuttumattomina, pitkäl-ti automaattisina vasteina tietynlaisiin sosiaalisiin ärsykkeisiin. Keskeisiä tuon ajan teorioita olivat Hochschildin tutkimukset emootionormeista ja tunnetyöstä, Kemperin teoria sosiaaliseen vuoro-vaikutukseen liittyvästä vallasta ja statuksesta uni-versaaleina emootioiden käynnistäjinä sekä David Heisen affektikontrolliteoria, jonka mukaan yksilöt ovat motivoituneita kokemaan sellaisia tunteita, jotka ovat tilanteisiin ja toimijoihin liitettyjen pysyvempien affektiivisten merkitysten mukaisia. Randall Collins esitti teoriansa vuoro vaikutus-rituaaleista ja niissä tuotetusta emotionaalises-ta energiasta samoihin aikoihin. Historian emo-tionaalinen käänne rakentui pitkälti sosiologisen käänteen pohjalta. Peter Stearns, William Reddy, ja Barbara Rosenwein esittelivät ”emotionaali-sen tyylin” (*emotional style*), ”emotionaalisen re-giimin” (*emotional regime*) sekä ”tunneyhteisön” (*emotional community*) käsitteet tutkimuksissaan. Nämä käsitteet perustuvat sosiologiseen käsityk-seen kulttuurisesti vaihtelevista emootionormeis-ta ja -käytännöistä, jotka säätelevät sekä tunteiden kokemista että niiden ilmaisua.

Tieteenalakohtaisista ja teoreettisista eroistaan huolimatta edellä mainituille lähestymistavoille on yhteistä emootion käsitteen suosiminen affektin sijasta. Käyttäytymistieteellisessä tutkimuksessa af-fekti on yleiskäsite kokemuksellisille tiloille, ku-ten tuntemuksille, emootioille ja mielialoille, joilla on jokin valenssi ja intensiteetti mutta jotka eroa-vat toisistaan intentionaalisuutensa, kestonsa sekä toimintataipumustensa eriytyneisyyden perusteella. Affektiteorioissa tilanne on toinen.

Affektiivinen käänne on monien ihmis- ja yhteiskuntatieteiden alojen, kuten politiikan teorian, kulttuurimaantieteen, ympäristöntutkimuk-sen, kirjallisuudentutkimuksen, taidehistorian, arkkitehtuurin, mediatutkimuksen sekä kulttuu-ritutkimuksen uudemman, 1990-luvun puolivälis-tä alkaneen kehityksen tulosta. Humanistisissa tie-teissä affektiivinen käänne esiteltiin paradigman vaihdoksena kehottomien diskurssien ja tekstien tutkimuksesta kohti vitalistisia, post-humaaneja ja prosessikeskeisiä näköaloja, joiden filosofinen perusta ammenettiin Baruch Spinozan ja Henri Bergsonin klassisista teksteistä Gilles Deleuzen ja Felix Guattarin tulkitsemina. Yhteiskuntatieteis-

sä huomio kiinnittyi tulemiseen, mahdolliseen ja virtuaaliseen vastakohtana jo olemassa olevalle, kuten instituutioille, identiteeteille ja yhteiskuntaluokille. Affektiteoreetikot hylkäsivät aiemmat teoriat, jotka korostivat järkeä ja rationaalisuutta politiikassa, etiikassa ja estetiikassa ja löivät siten laimin kehollisten ja affektiivisten taipumusten merkitystä ajattelussa, päättelyssä ja pohdinnassa. He arvostelivat myös sosiaalisesta konstruktivismista ja psykoanalyysista vaikutteita saaneita kulttuuriteoreetikkoja, jotka ovat jättäneet biologian tutkimustulokset huomiotta subjektiivisuuden ja kulttuurin malleissaan.

Affektiivisella käännteellä on kaksi toisiinsa liittyvää juurta nykytutkimuksessa. Ensimmäinen perustuu Tomkinsin affektiteoriaan, jonka Eve Kosofsky Sedgwick ja Adam Frank löysivät uudelleen, kun taas toisen muodostavat Deleuzen tulkinat Spinozan metafysiikasta, Brian Massumin edelleen välittämänä. Affektiteorian kaksitahoinen alkuperä heijastuu kahdessa affektikäsitelyssä, joista toinen ymmärtää affektit kehollisten viettien perimmäisinä motiiveina (Tomkins), kun taas toisessa affekti on elinvoimainen ja alati muuntuva, inhimillisen ja epäinhimillisen lukemattomien tulemisten kenttä (Deleuze). Edellisen, psykobiologisen käsityksen puitteissa voidaan puhua yksittäisistä affekteista Tomkinsin affektien sisäsyntyisyyttä korostavan näkemyksen mukaisesti, kun taas jälkimmäisessä, ontologisessa lähestymistavassa affektista (yksikössä) puhutaan voimana, joka välittyy ruumiiden ja kappaleiden välillä, vaikuttaen niiden kykyyn vaikuttaa ja tulla vaikutetuiksi. Molemmista lähestymistavoissa affekti ymmärretään silti riippumattomana tietoisista intentioista, merkityksistä, perusteista ja uskomuksista. Affekti on epäinhimillinen, ruumiillinen, esiyksilöllinen, muttei silti sosiaalista edeltävä voima tai intensiteetti, joka vaikuttaa jotenkin ajateluun ja arvostelmiin mutta on silti erillinen niistä. Affekti on Massumin (1995, 89) sanoin ”pelkistymättömästi ruumiillinen ja autonominen”.

Affektin ja emootion ero on keskeinen monissa affektiteorioissa. Massumin mukaan emootio ja affekti ”noudattavat erilaista logiikkaa ja kuuluvat eri järjestyksiin” (Massumi 1995, 88). ”Affekti, toisin kuin emootio tai tunne, on jotain mitä ei ole vielä suljettu, edustettu, leimattu, kommunikoitu, muo-

vattu ja strukturoitu. Affekti on ”virtuaalista; ke-syttämätöntä ja sopeuttamatonta, aina tulemisen prosessissa,” kuten Margaret Wetherell (2012, 59) muotoilee. Vastaavasti ”emootio on kvalifioitua intensiteettiä, tavanomainen, yhteisymmärryksen perustuva intensiteetin kiinnityskohta semanttisesti ja semioottisesti muodostuneisiin sarjoihin, narratiivisesti esitettävissä oleviksi toiminta-reaktio-piireiksi, funktioon ja merkitykseen. Se on omistettua ja tunnistettua intensiteettiä.” (Massumi 1995, 88). Affektiteoreetikot korostavat affektin virtuaalisuutta sen emansipatorisen potentiaalinvuoksi, vaikka he toisaalta tunnistavat, ettei mikään affektin virtuaalisuudessa takaa sen hyveellistä (engl. *virtuality* tai *virtuosness*) ilmenemistä edistyksekkäänä, vapauksia laajentavana politiikkana ennemmin kuin vastakkaisena, taantumuksekkäänä ja sortavana politiikkana. Jälkimmäisen voidaan nähdä nousevan yhtä lailla affekteista, kuten Sara Ahmedin analyysit rasmin ja muukalaisvastaisuuden affektiivisesta taloudesta osoittavat. Affektin ja emootion käsitteellinen ero ei ole keskeinen Ahmedin teorioissa. Hän yhtyy silti Massumin käsityksiin korostaessaan, että emootiot ovat olemassa suhteissa, eivät subjektien tiloissa, ja että ne välittyvät affektien leimaamien merkien kierrossa.

Affektiteorian ja emootiotutkimuksen suhdetta on muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta leimannut yhteiselo ilman vuorovaikutusta. Eri suuntauksia edustavat tutkijat käyvät omilla kokouksissaan ja julkaisevat omilla tieteellisissä aikakauslehdissään. Affektitutkijat viittaavat harvoin käyttäytymis- ja yhteiskuntatieteellisten tai filosofisten emootiotutkijoiden julkaisuihin, elleivät ne tue heidän käsityksiään affektin ensisijaisuudesta ja autonomisuudesta emootioihin nähden. Tällaisia ovat esimerkiksi Antonio Damasion ja Jaak Pankseppin neurotieteelliset tutkimukset. Vastaavasti emootiotutkijat ovat vastahakoisia kiinnittämään huomiota affektiteorioihin syystä, jonka Seigworth ja Gregg ilmaisevat johdannossaan kokoomateokseen *The Affect Theory Reader* todetessaan, että ”ensi kohtaaminen affektiteorioiden kanssa saattaa tuntua tilapäiseltä (tai joskus pysyvämmältä) metodologiselta ja käsitteelliseltä vapaalta pudotukselta.” (Seigworth ja Gregg 2010, 4).

Tieteidenvälisen affektitutkimuksen ensimmäinen haaste on siten eri suuntauksien edustajien saaminen yhteen keskustelemaan affektien ja emootioiden tutkimuksen käsitteellisistä ja metodologisista kysymyksistä. Tällainen harvinainen kohtaaminen toteutui syksyllä 2016 Suomen Akatemian Yhteiskuntatieteen filosofian huippuyksikön järjestämällä tieteidenvälisen keskustelun foorumilla (www.helsinki.fi/tint/aid.htm).

Lähteet

- Massumi, Brian (1995) The Autonomy of Affect. *Cultural Critique*, No. 31, The Politics of Systems and Environments, Part II (Autumn, 1995), 83–109.
- Seigworth, Gregory J. ja Gregg, Melissa (2010). An Inventory of Shimmers. Teoksessa M. Gregg & G.J. Seigworth (toim.) *The Affect Theory Reader*. The Duke University Press.
- Wetherell, M. (2012). *Affect and Emotion. A New Social Science Understanding*. SAGE.

Kirjoittaja on yliopistotutkija Suomen Akatemian Yhteiskuntatieteen filosofian huippuyksikössä (TINT) Helsingin yliopistossa.